

פרק שלושה עשר:

רב לא שח שיחה בטלה מימיו

מאחר ורוב ספרי מוקדש לענייני חומרות ודברי חסידות, והואיל ובמשך השנים אספתי דרך לימודי מקורות על אודות כמה ממילי דחסידותא דרב, זעיר שם זעיר שם, ובפרט שרב חייא ציוה את רב להקפיד על אכילת חולין בטהרה שבעה ימים בשנה, שהם לדעת רבים מן המפרשים עשרת ימי תשובה, לקחתי לדוגמא את הנהגת רב שלא שח שיחה בטלה מימיו¹. כתב הרמב"ם: "לעולם ירבה אדם בשתיקה, ולא ידבר אלא או בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו. אמרו על רב תלמיד רבינו הקדוש² שלא שח שיחה בטלה כל ימיו"³.

1. עיקר החומר בנושא זה אספתי בסייעתא דשמיא במשך שנים רבות, ולאחרונה ראיתי שכבר האריך בזה ר' יעקב חיים סופר, ברית יעקב, ירושלים תשמה, עמ' עה-עז, ושילבתי בפרק זה כמה דברים חשובים מספרו, ולאחר שסיימתי לסדרו, חיפשתי, שלא כדרכי, באמצעות המאגר הממוחשב 'אוצר החכמה', ומצאתי על ידו עוד כמה מקורות חשובים לענין דידן, אבל רובא דרובא מצאתי ביגיעה אחר חיפוש בעצמי בחסדי ה' יתברך. וראה גם מה שכתבו בעניין זה ר' אהרן שפירא במאמרו בתוך מעדני מלך, בני ברק תשמח, עמ' שנ-שנג [והשווה לדבריו בקונטרסו משנת מלך, בני ברק תשמח, עמ' יא-יד]; ור' אפרים שטיין, אוצר אפרים על התורה, ג, בני ברק תשסו, עמ' עז-פג, שיידח מערכת לנושא זה. ואני בעניי הוספתי הרבה בחסדי ה' יתברך.

2. על כך שהיה תלמידו של רבי, ראה: ר' אליהו דוד רבינוביץ תאומים, שבת אחים, ירושלים תשסג, עמ' קמב, סוף אות ד.

3. רמב"ם, הל' דעות, פרק ב, הלכה ד. אמנם בפירוש המשנה, אבות, פ"א מ"ז כתב הרמב"ם: "ונאמר על רב תלמידו של ר' חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו". וכן גרסו: תלמידו ר' יוסף בן יהודה, ספר המוסר, ברלין תרעא, עמ' 23; ר' דוד הכוכבי, ספר הבתים, ירושלים תשמג, אזהרה שא, עמ' תלז; 'המגיד' לר' יוסף קארו, מגיד מישירים, פרשת בשלה, אור לט"ו בשבט, ירושלים תשסו, עמ' קסו (והשווה לדבריו שם, ספר ישעיה, עמ' תלה): "וזכור מה שאמרו על רב שלא שח שיחה בטלה מימיו" (ובספרי עורו ישנים משנתכם הבאתי בשם הגר"ח מוולאזין, שכל כוחו של המגיד' היה בא מה' בית יוסף, ולכן שמע מהמגיד כמו הגירסא שהיתה לפניו. כך כתב ר' דוד לוריא, קדמות ספר הזוהר, ענף חמישי, אות ג, ס"ק ב, תל"אביב תשמה, עמ' צד-צה, ועוד); ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, ב, שער הקדושה פרק יא אות ח, ירושלים תשמד, עמ' רס (וכן נמצא גם בדפוס ראשון, ויניציאה שלט, דף רע ע"א); מהר"ל מפראג, נתיבות עולם, לונדון תשכא, נתיב השתיקה, פרק א, עמ' צט.

אמנם ראה פירוש רמב"ן לתורה, ויקרא יט, ב, שגרס על רב חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו (ובמהדורת הרב ח"ד שעוועל, ירושלים תשנו, כתב שכן איתא בכ"י). וכן רבינו בחיי בפירושו לאבות, בתוך: הרב ח"ד שעוועל (מהדיר), כתבי רבינו בחיי, ירושלים תשל, עמ' תקמו, גרס: "ואמר עליו על ר' חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו". וכן הביא ר' שמעון דוראן, מגן אבות, ירושלים תשס, עמ' 72 (אמנם ראה בהערות שם על פי כ"י, שיש גירסא כהרמב"ם: "אמר' על רב תלמידו של

ובעקבותיו הובא כן בספר חסידים: "אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שלא שח שיחה בטלה כל ימיו"⁴.

רב חייא, וכן העתיק המהדיר של מגן אבות, בתוך: משנת ראובן, ירושלים תשסה, עמ' רו). ר' יצחק אבהב, מנורת המאור, ירושלים תשנב, נר שני, כלל ו, חלק שני, פרק א, אות ס, עמ' 138, גרס: "כמו שהיה מתפאר רבי חייא ואומר על עצמו, שלא שח שיחה בטלה מימיו". וגם ר' ישעיה הורוויץ, שני לוחות הברית, עשרה מאמרות, מאמר שביעי, חלק ב, ירושלים תשל"א, דף מ ע"א העתיק דברי הרמב"ן כמו שהם לפנינו. ודבר מעניין מצינו בדרשות ר' יהושע אבן שועיב, פרשת ויקרא, ירושלים תשנב, עמ' רסח, שגרס ר' חייא, אבל בדרשה לפרשת שלח (שם, עמ' שנג) כתב: "וכמו שהיו משבחין לרב שלא שח שיחה בטלה כל ימיו". וראה: "ל הכהן מימון, בתוך: הר"מ במז"ל, ירושלים תשטו, עמ' כו. ר' זאב וואלף לייטער, שו"ת שערי תשובה, פיססבורג תשנ, מבוא, עמ' ד, העיר שאפשר שגירסא של הרמב"ם בפירוש המשניות היתה לפני הרמב"ן, וצ"ל רב תלמיד ר' חייא. ור' גרשון חנוך מראדזין, עשר מילין דחסידותא דרב, בתוך: ארחות חיים, ירושלים תשנח, דף סו ע"ב, כבר הקדימו בהשערה זו. וראה ר' משה גרינעס, קרן אור פני משה, אמריקא תשמח, עמ' קלא.

אגב אורחא, ר' יחזקאל פייויל הביא בספרו תולדות אדם, א, ירושלים תשנב, דף כב ע"א, סיפור על כח הבקיות של ר' זלמן מוולאזין ברמב"ם, שפעם דרש שכל מגמתו של הרמב"ם היה להעלים בחיבורו שמות התנאים והאמוראים. קם חכם אחד ושאלו: "עם כל זה הוגד לי כי נמצא בחבורו הגדול של רבינו שם תנא אחד אבל מקומו הוא כמו אוצר נעלם ממני... ענה הצדיק ואמר הלא הוא כתב בספר אהבה הלכות תפילין... הלל הזקן... שוב הוסיף ר' זלמן לאמר לא אכחד ממך אדוני כי רבינו מזכיר עוד שם אמורא אחד בחבורו ואם זכרוני לי אינו בכזיב הנה הוא בספר שופטים". וכבר העיר על דבריו אלו ר' צבי חיות, תפארת למשה, בתוך: כל ספרי מהר"ץ חיות, ירושלים תשית, עמ' תד-תה, שיש הרבה מקומות שהרמב"ם הביא שמות תנאים ואמוראים בספרו 'יד החזקה', ואחד מהם שלא הזכירם ר' זלמן הם דברי רמב"ם בשם רב. וכ"כ ר' יצחק ווייס, שו"ת שיח יצחק, ירושלים תשנה, סוף סי' תלו. וראה י' טברסקי, מבוא למשנה תורה, ירושלים תשנא, עמ' 86-90. וכבר כתב י' לעוויןזאהן, זרובבל, ווארשה תרמו, עמ' 32: "שכמה חידושים יקרים שמייחס הרב המחבר אל הגאון ר' זלמן וצ"ל אינם של הגאון הזה", עי"ש באריכות, ועוד חזון למועד. [ובאמת תמוה, מדוע הזכיר הרמב"ם את שמו של רב, שלא כדרכו שכותב בשם 'חכמים' בסתם. ואולי יש לומר שמשום שלא נאמר כן בפירוש בגמרא (ראה להלן), וכיון שהסיק כן ממימרא עמומה, טרח לכתוב שזו הנהגת רב. ואולי כתב כן לאפוקי מדברי רש"י בברכות, ראה בסמוך].

אגב דאגב, ר' אברהם דאנציג בעל 'חיי אדם', העיד בהספדו על הגר"א (נדפס בתוך צוואת ר' יחזקאל אב"ד אלטונא, ווילנא תרלא, עמ' 26. וראה ר' דוב אליאך, הגאון, א, ירושלים תשסב, עמ' 96): "הנה מי קדוש יותר כלי הדיבור מרבינו הקדוש שלא שח שיחת חולין".

4. ספר חסידים, ירושלים תשיו, סי' לד. אינו מסתבר שר' יהודה החסיד (נפטר בגרמניה תתקעז) ראה ספרי הרמב"ם (נפטר במצרים תתקסה) ומשם לקחו, אבל כך כנראה סבר ר' אברהם פרייס, ספר חסידים, ג, ניו יורק תשכה, עמ' תלא. ורבים וטובים כבר הסכימו שספר חסידים נערך בידי תלמידי ריה"ח שהם הוסיפו דברים מספר הרמב"ם ושאר ספרים. ראה ר' שלמה אהרן וורטייהמר, רב ומו"צ בירושלים, לשון חסידים, ירושלים תרנח, עמ' מג: "ספר זה [ספר חסידים] כמו שהוא לפנינו, בלי ספק לא יצא כן מידי רבי יהודה החסיד בעצמו. כי אם תחילה ליקטו ויסדו מכתביו תלמידו בעל הרוקת, והכניס בו גם מ'ספר הכבוד' שחיבר רבי יהודה החסיד בעצמו וגם משאר ספריו. ואחר כך באו שאר תלמידיו וסדרו אותו לעצמם באופנים שונים, כפי אשר עלה על רוחם. ולכן נמצא לפנינו היום

ר' יוסף קארו העיר על דברי הרמב"ם: "אמרו על רב תלמיד רבינו הקדוש שלא שח וכו'. בפרק הישן מצאתי כן על ריב"ז אבל על רב איני יודע כעת מקומו"⁵. ולמרות שדבר זה אכן אינו מופיע כצורתו בגמרא, מצא ר' שמואל אשכנזי מקור לזה: "ופשוט שהוא בפרק קמא דחגיגה דף ה ע"ב, ומגיד לאדם מה שיחו אמר רב אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו... ע"ש וברור"⁶. ר' אהרן היימאן כיון לראיה זו מעצמו⁷, ור' ישכר דוב באב"ד הוסיף שגמרא כזו נמצאת גם במסכת ברכות (סב ע"א), דמצינו שרב כהנא על גנא תותיה פוריה דרב, דהיינו שרב כהנא ישן תחת מטתו של רב, ואמר רב לרב כהנא שיצא משום שאינו דרך ארץ, ואמר לו רב כהנא: תורה היא וללמוד אני צריך. ועל זו כוונת הרמב"ם שכתב שאמרו על רב שלא שח שיחה בטלה מימיו⁸.

אבל אינו פשוט אם אפשר להביא ראיה מהגמרא בברכות, וכבר העיר ר' מאיר אריק על רש"י שם שכתב: "דשח ושחק עם אשתו שיחה בטלה", דצ"ע, שהרי כתב הרמב"ם שרב לא שח שיחה בטלה מימיו⁹.

ר' אלעזר לנדא אחר שהעתיק דברי ר' שמואל אשכנזי, העיר: "והנה נעלם מהרב הזה גמרא דסוף פרק הרוואה (ברכות דף סב ע"א) עובדא דרב כהנא דאמר דמי פומיה דאבא כמאן דלא טעים טעמא דתבשילא. וגם על רבינו תמוה מעובדא זו. ודוחק לומר שהיה צריך לדבר עם אשתו כל כך בכדי לרצותה, דעכ"פ שיחה בטילה הוא כדמפרש רש"י שם: שיחה בטלה

כת"י שונות מ'ספר חסידים', ושום אחד מהם אינו משתווה לחברו, לא בסידורו ולא בסגנון לשונו. והבאים אחריהם הוסיפו בו עוד, גם מדברי הרמב"ם, ומספר 'סודי ריזא' [שב'ספר ריזא] המיוחס לבעל הרוקח, ומספר 'מבחר הפנינים' להברדשי. ומפאת המעתיקים הרבים, באו בו שגיאות רבות בלשונו וסדורו, ובאו בו כמה סימנים שלמים כפולים. ובלי ספק לא יצא כן מעטו של רבי יהודה החסיד שהיה בקי בצחות הלשון והמליצה". וראה: ר' יעקב פריימאן (מהדיר), ספר חסידים, ברלין תרנא, מבוא, עמ' יז; א' מרקס, ספר חסידים כ"י פארמא (מהדורת פקסמילית), ירושלים תשמ"ה, מבוא, עמ' 10; ר' יעקב ישראל סטל, ספר גימטריאות, א, ירושלים תשס"ה, מבוא, עמ' 16-17. [כאן המקום להודות לידידי ר' יעקב ישראל סטל שהחכימיני בנושא זה].

5. ר' יוסף קארו, בסוף משנה, שם. ר' שמואל אשכנזי, שו"ת מקום שמואל, סוף סי' סה, העיר על דבריו: "ותמהני שהרי אמרו שם גם על ר' אליעזר שלא שח שיחת חולין והוא קודם שם לריב"ז ולמה לא נקטו הכסף משנה". ור' יוחס ליינער, סדר הדורות השלם, ווארשא תרס"א, עמ' 26, כתב על זה: "שאינן זה תמיה, כי ריב"ז קדם בדור לר' אליעזר שהיה תלמידו". ובכלל צ"ע על דברי ר' שמואל אשכנזי, שהרי לגבי תושבע"פ אין כלל כמו במקרא בעניין מוקדם ומאוחר.

6. ר' שמואל אשכנזי, שו"ת מקום שמואל, סוף סי' סה.

7. ר' אהרן היימאן, תולדות תנאים ואמורים, א, ירושלים תשמ"ז, עמ' 39. ר' יעקב ברייל, אגרת בקורת, בתוך: כל כתבי מהר"ץ חיות, ב, ירושלים תשי"ח, עמ' תקכ, ציין שיש"ר כיון למקור זה בעצמו בביכורי העתים שנת תקפ"ט, אבל עדיין לא הצלחתי למצוא זאת שם.

8. ר' ישכר דוב באב"ד, אוצר יד חיים, ירושלים תשס"ה, עמ' קיד.

9. ר' מאיר אריק, טל תורה, ברכות דף סב ע"א.

של ריצוי תשמיש¹⁰. אמנם כבר העיר ר' חיים חיות, בנו של מהרי"ץ חיות¹¹, שנעלם מר' אלעזר לנדא גמרא מפורשת בחגיגה, שתירצה הגמרא שם מה שר' אלעזר לנדא כתב שהוא דוחק לומר שזו היתה שיחה של ריצוי לתשמיש. וכן העיר ר' יחיאל לייטר על ר' אלעזר לנדא ועל ר' מאיר אריק. וכתב שר' מאיר אריק הודה לדבריו¹². ולפי זה מיושב שפיר, דאין הפשט "שיחה בטלה" ממש, אלא לרצותה, וכמו שמבואר בחגיגה שם, וממילא אינו קשה על הרמב"ם.

רבים מן האחרונים קיבלו את דעתו של ר' שמואל אשכנזי, שהערה מקורו של הרמב"ם לעובדא זו של רב, שלא שח שיחה בטלה מימיו. כגון: ר' יחיאל היילפרין בעל סדר הדורות¹³, ר' שלמה מחעלמא בעל מרכבת המשנה¹⁴, מהרי"ץ חיות¹⁵, ר' זאב ליפקין בעל בן אריה¹⁶, ר' מאיר סאלאווייצ'יק¹⁷, ר' ישכר דוב באב"ד¹⁸, ור' דוב טורש¹⁹.

גם ר' אברהם אליהו קפלן קיבל דרך זו בדעת הרמב"ם, והוסיף פרט חשוב: "עי' חגיגה ה'... אמר רב אפילו שיחה יתרה... ויוצא מן הסוגיא שרב עצמו נזהר בזה. ולא הביא הרמב"ם מריב"ז כמו שכתב הכסף משנה, ששם במסכ' סוכה כ"ח ע"א מפורש שריב"ז נהג בזה כמנהגו של ר' אליעזר הגדול תלמידו שנהג אחריו, ולשון הברייתא שם: ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי ולא שחתי שיחת חולין עכ"ל, והרמב"ם הבין שפרושו כי לא שח שיחת חולין בבית המדרש, וכן העתיק בפרק ד' מה' תלמוד תורה הל' ט': אין ישנים בבית המדרש ואין

10. ר' אלעזר לנדא, יד המלך, הלכות דעות, פרק ב הלכה ד.

11. ר' חיים חיות, שו"ת מהרי"ץ חיות, סי' עא, בתוך: כל כתבי מהרי"ץ חיות, ב, ירושלים תשיח, עמ' תתכז.

12. ר' יחיאל לייטר, שו"ת דרכי שלום, וינה תרצב, סי' סב. ר' מאיר אריק, שו"ת אמרי יושר החדש, ירושלים תשנז, סי' קלז, אות א, עמ' קנא, הדפיסו את המכתב בשלימותו ושם נאמר דבר שונה מעט. ר' מאיר אריק ענה לו: "ואשר כתב כת"ר ע"ד הערתי על רש"י ברכות... והביא מדברי יד המלך... וכת"ה כתב דלק"מ ע"פ גמ' חגיגה... אין הספר יד המלך תחת ידי ודבר כ"ת נכונים מאוד, אך אני לא הערתי על הש"ס רק מלשון רש"י שכתב לשון שיחה בטלה נראה דאינו סובר כהרמב"ם". וראה הערות ר' אשר אנשיל כץ, בסוף ספר חרדים עם ביאור באר יהודה, ירושלים תשכו, עמ' רנג-רנד; ר' יעקב חיים סופר, ברית יעקב, ירושלים תשמה, עמ' רע; ר' שבתי ליפשיץ, סגולות ישראל, ברוקלין תשנב, מערכת ב, אות מה, דף יג ע"א; ר' דוד שפערבער, שו"ת אפרקסתא דעניא, סי' סא, אות ו.

13. ר' יחיאל היילפרין, סדר הדורות, ב, ירושלים תשטז, סדר תנאים ואמוראים, דף ד ע"א-ע"ב.

14. ר' שלמה מחעלמא, מרכבת המשנה, על הרמב"ם שם. וראה מה שכתב החיד"א, ברית עולם (פירושו לספר חסידים), סי' לד, בדעת מרכבת המשנה.

15. מהרי"ץ חיות, חגיגה, שם.

16. ר' זאב בן אריה ליפקין, הגהות בן אריה, שם.

17. ר' מאיר סאלאווייצ'יק, המאיר לארץ, סלוצק תרע"א, דף א ע"א.

18. ר' ישכר דוב באב"ד, אוצר יד חיים, ירושלים תשס, עמ' קיד. וראה ר' צדוק הכהן מלובלין, ליקוטי מאמרים, בתוך: דברי סופרים, בני ברק תשטז, עמ' נג.

19. ר' דוב טורש, שבעה כוכבי לכת, ווארשה תרפז, עמ' סו.

משיחין בבית המדרש, עי"ש, וגם שינה הוזכרה באותה ברייתא, ולפיכך דייק הרמב"ם כאן להביא לשון הגמרא שיחה בטלה ולא שיחת חולין, ששיחת חולין אינה בטלה ויתירה כלל, ואף על פי כן אסורה בבית המדרש המקודש לדברי תורה בלבד²⁰.

אמנם יש אחרונים רבים שלא קיבלו מהלך זה, כגון החיד"א שכתב: "ומ"ש שהוא מפ"ק דחגיגה, תימה עליו דההיא בשיחה של שחוק וקלות ראש היא, וכמ"ש הרמב"ם לקמן פ"ה דין ד' והזכירה הוא עצמו. ומה דמות יערוך לשיחה בטלה. ותו, הר"מ כתב 'אמרו עליו' וההיא מימרת רב. ותו דהר"מ כתב 'מימיו', ואינו מפורש שם. וכל זה הם דברים פשוטים ומבוארים²¹. וכמותו כתב ר' יוסף זכריה שטרן: "ובמקום שמואל ס' ס"ה... וזה דחוק, דשייך בכל אדם, ולכן שנאו הרמב"ם גם לקמן פ"ה ה"ד"²².

ר' מנחם אויערבאך העיר: "לפי מה שכתב המגן אברהם²³ (לענין השח שיחת חולין שהוא) דרך דברי גנאי, אם כן אין ראייה מחגיגה על דברים בטלים שאינם דברי גנאי, ובפרט לדברי הר"ח דקאי על דסמך ליה אם מפסיק בעת לימודו דאז עובר בעשה, ודאי דלא מוכח מחגיגה דבר זה"²⁴. וכבר הקדימו בהערה זו ר' ישעיה פיק²⁵.

ר' זאב וואלף באסקאוויץ האיר כמה צדדים נוספים בסוגיה זו:

אמרו עליו על רב... ולכאורה גמרא ערוכה היא בחגיגה ה' ב' דמיייתי התם מגיד לאדם מה שיחו ואמר רב... אבל ודאי רבינו לא כיון לזה דלא יתכן לומר 'אמרו עליו על רב' דהוראתו דבעלי התלמוד סיפרו מעין המאורע לרב, ובאמת הם לא שיחו בנפלאותיו רק העתיקו מה שדרש בכוונת הכתוב מגיד לאדם וגו' ומסתמא

20. ר' אברהם אליהו קפלן, דברי תלמוד, ב, ירושלים תשל, עמ' קלא. עצם יסודו של ר' אליהו קפלן, למה נקט הרמב"ם דברי רב ולא ריב"ז ור"א משום שיש הבדל בין שיחת חולין ושיחה בטלה, מצינו גם אצל ר' יואל הורוויץ, מערכי לב יבא הלוי, לונדון תרעה, עמ' קמא, אלא שזה האחרון הוסיף שכל הקפדת ריב"ז ור"א שלא לדבר שיחת חולין, היתה רק בבית המדרש, והוא חולק על ר' אברהם אליהו קפלן לענין הסוגיא דחגיגה, וכתב שאין להביא ראייה להנהגת רב מהסוגיא בחגיגה, עי"ש. ולמעשה אין לו מקור לדברי הרמב"ם לענין רב שלא שח שיחה בטלה, רק ליישב הערת ר' יוסף קארו מדוע נקט הרמב"ם רב ולא ריב"ז, וכן למה נקט הרמב"ם אמורא דלא איתמר מפורש ולא תנא קדמאי שמפורש בברייתא.

ר' ברוך הלוי אפשטיין, מקור ברוך, ווילנה תרפח, מבוא, פרק יד, עמ' 94, כתב: "וקרוב לומר דכנודע בסדר הדורות ה' ר"א הגדול מתחיל ללמוד תורה אך בהיותו בן כ"ח שנה, ועד אז עבד בשדה, וריב"ז ח' עד ארבעים שנה עוסק בסחורה (ראש השנה לא, א) ואם כן לא שייך בשניהם לומר אשר 'כל ימיהם' לא דברו שיחה בטלה, ומה שנאמר כזה עליהם, אולי הכוונה מאז דהחלו ללמוד, או בשעת שהיו יושבים בבית המדרש. אך על רב אפשר לפרש הלשון 'כל ימיו' כמשמעה, ולכן הביא מרב".

21. ר' חיים יוסף דוד אוואלי, שו"ת חיים שאול, ב, ס' מג, אות ו. והשווה לספריו ברית עולם, ירושלים תשנב, ס' לד; פתח עינים, מנחות דף קי ע"א.

22. ר' זכריה יוסף שטרן, שו"ת זכר יהוסף, ס' סח, סוף אות ז. וכן העיר ר' יצחק עטייה, משרת למשה, ליורנו תקפג, דף ו.

23. ר' אברהם אבלי גומבינר, מגן אברהם, ס' קנו ס"ק ג.

24. ר' מנחם אויערבאך, אורח נאמן, ירושלים תרצא, ס' קנו, אות עה.

25. ר' ישעיה פיק, אומר השכחה, יומא, דף יט ע"ב.

נאה דורש ונאה מקיים, דאפילו עם אשתו לא היה שח שיחה בטילה אף כי בזמן אחר שהיה יכול להשתמש בדבורו בדבר יקר הכי נכבד בדברי תורה, ולא היה לרבינו לומר 'אמרו עליו על רב שלא שח שיחה בטילה כל ימיו' מסתמא, ועוד מדוע כתב 'רב תלמיד רבינו הקדוש', משמע להיות תלמיד רבי הלך בדרכיו לעשות כמעשהו, והיינו מאז שלמד לפני רבינו הקדוש. ודלמא מאז שדרש כוונת הכתוב 'מגיד לאדם מה שיחו' הרגיל עצמו במעלה הזאת לנהוג בקדושת ברית הלשון, לכן נראה בודאי מצא רבינו בשום מקום בירושלמי או מדרש החסרים לנו ואין אתנו יודע מהם מאומה שאמרו כן על רב שהיה שומר פיו ולשונו מאז שלמד לפני רבינו הקדוש ודקדק ללכת בדרכיו הקדושים²⁶.

בתוך דיון במקום אחר שהרמב"ם הביא הנהגה מרב תלמידו של רבי, כתב ר' אלעזר לנדא רעיון דומה לזה, שכנראה מקורו של הרמב"ם הוא מן הספרים שנאבדו מאיתנו:

הנה מימרא זו שהביא רבינו שאמרו על רב נעלם ממני מקומה, ולא ידעתי איז ואיפו הוא, וחפשתי בשני התלמודים בבלי וירושלמי ולא מצאתי, גם נושאי כליו של רבינו לא הראו לנו שום מראה מקום על זה. וביותר יש להפליא על מרן הכ"מ דלעיל בהלכות דיעות פרק ב' הלכה ד' הביא רבינו ג"כ כזה הלשון דאמרו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שלא שח שיחה בטלה כל ימיו, וכתב שם הכ"מ על זה דאינו יודע כעת מקומה של מימרא זו, וכאן החריש ולא כתב מאומה. אמנם את הנראה מלשונו של רבינו בשתי המקומות האלה דהיה לו לרבינו אגדה מיוחדת אשר נאמר שם המאמרים האלה על רב, ואגדה זאת כולה נעלמה מאתנו ולא זכינו לאורה²⁷.

בדרך זו הלך גם ר' יעקב שור: "ואין ספק כי הרבה הלכות אשר בספר היד להרמב"ם שנעלם מאתנו המקור לזה מקורם בירושלמי קדשים או בשאר מדרשים אשר נאבדו מאתנו. ותמצא להרמב"ם בהלכות דיעות שכתב אמר על רב ... שלא שח ... וכ"כ עוד ... אמרו על רב ... בלא תורה ציצית ותפילין ... ושני מאמרים הללו על רב לא נמצא אצלנו בשום מקום והנראה מלשונו של רבינו בשני מקומות הללו כי היתה לו אגדה מיוחדת אשר שם נאמר גם המאמרים האלה על רב ואגדה זה נאבדה מאתנו"²⁸.

מהלך אחר למקור דברי הרמב"ם כתבו כמה אחרונים על פי הגמרא ביומא: "אמר רבא, השח שיחת חולין עובר בעשה"²⁹. ורבינו חננאל גורס שם: "אמר רב..."³⁰. ולפי גירסא זו יש מקור ברור לדברי הרמב"ם³¹. אבל ר' מנחם קרקובסקי כתב שאין לפרש כן:

26. ר' זאב וואלף באסקאוויץ, סדר משנה, פ"ב ה"ד, ירושלים תשנא, עמ' קמח.

27. ר' אלעזר לנדא, יד המלך, ה' תפילין פרק ד הלכה כה.

28. ר' יעקב שור, בעי חיי, בתוך: משנת יעקב, ירושלים תשנ, עמ' פט. וכן כתב ר' יעקב ברייל, אגרת בקורת, בתוך: כל כתבי מהרי"ץ חיות, ב, ירושלים תשיח, עמ' תקכ: "ובלי ספק היה להרמב"ם אגדה מיוחדת בזאת אשר נעלמה לנו ולא זכינו לאורה".

29. יומא, דף יט ע"ב.

30. פירוש רבינו חננאל, יומא שם. וכן בפירושי ר"ח, מהדו' מצגר, ירושלים תשנג, עמ' יט.

רב"מ לוין, ארצר הגאונים, יומא, ירושלים תשמד, עמ' 50, תיקן גירסתו ל'רבא', על פי דברי הערוך שהובא לקמן, וצ"ע בטעמו. ר' זאב וואלף לייטער, מבוא לשו"ת שערי תשובה, פיסטבורג תשו, עמ' ד, העיר שר' יהודה ב"ר קלונימוס בערכי תנאים ואמוראים (מהדורת רמ"י בלוי, ניו יורק תשנר, א, ערך ר' יהודה איש כפר נביריא, עמ' קיו) גרס 'רבה'. ולפי גירסאות אלו כתב ר' זאב וואלף לייטער בהגהותיו כבוד המלך על הרמב"ם (נדפסו במוריה, כז [תשסה], גליון ד-ו, עמ' נג-נד) שאין מקום לדברי ר' מאיר אייזנשטאט, כתונות אור, פרשת צו שהיינו רבא לשיטתו בובחים דף ז. וכן יש להעיר על ר' מאיר שמחה הכהן, אור שמח, הלכות תלמוד תורה, פרק א הל' ב, שכתב שרבא לשיטתו במסכת ברכות. בילקוט שמעוני דפוס ראשון, שאלוניקי רפו, עמ' שג, הגירסא היא רבה כמו שהובא אצל ר"י ב"ר קלונימוס, אבל בכל כתיב שבדקתי מצאתי הגירסא כמו שלפנינו — רבא. וכן מצינו בדברי כמה ראשונים שהעתיקו גמרא זו וכולם גורסים רבא. ראה: ספר הערוך, ערך במ (ערוך השלם, מהדורת קאהוט, וינה תרפו, ב, עמ' 107); סמ"ג, ירושלים תשנא, לאוין יג, עמ' ו; ר' זרחיה הלוי, המאור הגדול, ברכות דף ט ע"א מדפי הרי"ף סוף ד"ה רמי ליה. אבל בסמ"ק, עשין סימן טו, ירושלים תשמז, עמ' יט. ר' אלעזר מוורמייזא, פירוש סידור התפילה לרוקח, א, ירושלים תשנב, עמ' עה, גרס: "אמרו חכמים..." גם ר' שמעון דוראן, מגן אבות, ירושלים תשס, עמ' 74, הביא גמרא זו בלי שום שם. אבל מסתמא כל אלו (דהיינו סמ"ק, רוקח, ור"ש דוראן) לא התכוונו להעתיק את הגירסא שהיתה לפנייהם בגמרא, אלא שקיצרו הדברים. אגב, יש לציין לדברי רבינו המאירי (יומא שם) שכתב דבר מחודש על הגמרא בכלל: "דרך צחות אמרו: השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר ודברת בהם ולא בדברים בטלים".

31. ר' ישעיה זלאטניק (שו"ת מלכי קודש, ו, סעאיני תרפח, עמ' 187), כתב במכתב לר' חיים הירשענזאהן שאפשר שמקורו של הרמב"ם הוא על פי גירסת הר"ח. ור' חיים הירשענזאהן עצמו (שם, עמ' 190) כתב על מהלך זה: "היא נכונה מאד ואמתית". ר' ישכר דוב באב"ה, ארצר יד חיים, ירושלים תשס, עמ' קיד, כתב: "ועיין ר"ח שגרס אמר רב... ורמב"ם בכל הנוסחאות שלו הולך על פי נוסחות הר"ח". וראה ר' ראובן מרגליות, מקור חסד (על ספר חסידים), ירושלים תשננ, ס' לד, אות ג, והשווה לדבריו בספרו ניצוצי אור, ירושלים תשסב, יומא יט ע"ב. וראה גם ניצוצי אור, עבודה וזה דף יט ע"א, שהראה מקור אחר לדברי הרמב"ם: "אמר רב שאפילו שיחת חולין של תלמיד חכמים צריכין תלמוד יעין ברמב"ם... על רב... שלא שח... ומכאן סמוכין לדבריו". וראה ר' שמואל וואזנר, שו"ת שבט הלוי, ט, עה, שתירץ כן מעצמו. ר' צדוק הכהן מלובלין, דברי סופרים, בני ברק תשטז, עמ' לא אות לו, כתב מדיליה, מבלי שידע על גירסת הר"ח, שאפשר שיש טעות בגמרא ביומא וצ"ל 'רב' ולא 'רבא'. ור' זאב וואלף לייטער בהגהותיו כבוד המלך על הרמב"ם (נדפסו במוריה, כז [תשסה], גליון ד-ו, עמ' נג-נד), כתב: "וכוון הכהן הגדול ברוח קדשו לדברי רבינו חננאל". גם ר' אברהם ליבליין, כסף מזוקק (פירוש על רמב"ן לתורה), לעמבערג תרנח, דף כח ע"ב, כתב: "ודעת הרמב"ם אולי מקום מוצאו מגמרא יומא פ"א דאמר ר"י אמר רב... ועל ר"ח לא מצאתי". ר' חיים הירשענזאהן, שם, כתב שאפשר שצ"ל רב אחא בר יעקב בגמרא. דבר זה נשמט מר' דוד מצגר במבואו לפירוש ר"ח ליומא, ירושלים תשננ, עמ' 19 ואילך, שהקדיש פרק על הרמב"ם שהרבה פעמים הולך בשיטת הר"ח, ולא ציין לעניין זה. וראה ר' גרשון חנוך מראדזין, עשר מילין דחסידותא דרב, בתוך: ארחות חיים, ירושלים תשנח, דף סו ע"ב, מה שכתב לענין הגמרא ביומא. לפי גירסת הר"ח שגורסים רב בגמרא שם יש לישב הערת ר' ישעיה ברלין, אומר השכחה, שם, שהקשה על עין משפט שציין לגמרא של "השח שיחת חולין עובר בעשה" לדברי הרמב"ם בהלכות דעות פרק ב הלכה ד, שרב לא שח שיחה בטלה וכתב: "לכשתעין ברמב"ם תראה כי לא לזה נתכוין".